

Slovenska ljudska stranka

1941–1990

JANEZ ARNEŽ

Pot Slovenske ljudske stranke (SLS) skozi dobo druge svetovne vojne in emigracije se je začela leta 1941 in uradno končala leta 1992, ko je bil 16. maja v Ljubljani drugi kongres Slovenskih krščanskih demokratov (SKD). Na kongresu je bila zdomska zgodovinska SLS uradno pridružena krščanskim demokratom v Sloveniji. Ustrezno sklepno izjavo je v imenu zdomske SLS prebral dr. Julij Savelli, podpisala pa sta jo dr. Marko Kremžar, načelnik SLS v zdomstvu, in Lojze Peterle, predsednik SKD.

Po vojaškem udaru leta 1941 v Beogradu se je strankino vodstvo pripravilo na vojne razmere, izbralo štiri zastopnike, ki naj bi jo predstavljali v tujini, in sklenilo, da nihče iz vodstva stranke ne sme v kakršnem koli smislu sodelovati z zasedbenimi oblastmi. Štirje zastopniki (dr. Miha Krek, Franc Snoj, Franc Gabrovšek in dr. Alojzij Kuhar) so odšli v tujino in delovali v Londonu in New Yorku. Doma pa je ostalo podtalno vodstvo, sprva v Natlačenovih rokah, po njegovem umoru pa so stranko vodili v glavnem Stare, Smersu in Šmajd.

Komunistična stranka je doma v ilegali organizirala Protiimperialistično fronto proti zapadnim silam, ker je bila Sovjetska zveza tedaj zaveznica Hitlerjeve Nemčije in si je z njo razdelila ozemlje premagane Poljske. Ta odnos se je spremenil po junijskem vdoru Nemčije v Sovjetsko zvezo. V sili razmer je tedaj Sovjetska zveza postala, vsaj kar se tiče materialne pomoči, zaveznica zahodnih sil in ukazala vsem komunističnim strankam boj proti silam osi. Tedaj se je Protiimperialistična fronta v Sloveniji spremenila v Osvobodilno fronto in začela ljudsko osvobodilno borbo ali ljudsko revolucijo (LOB), kot piše Mikuš. Septembra istega leta je vodstvo Osvobodilne fronte (OF) izdalo izjavo, da bo vsakdo, ki bi začel akcijo proti okupatorju izven OF, proglašen za izdajalca in likvidiran.

Stiki med SLS v domovini in zastopniki v tujini so bili zelo oteženi in ni bilo možnosti za stvarno dogovarjanje. Na obeh straneh so bili pod vplivom raznih političnih pritiskov in dvomljivih vesti, ki so jih nekateri namenoma širili za povečanje zmede in politične dezorientacije. V domovini so predstavniki SLS sodelovali z liberalno in so-

cialistično skupino in se pridružili Slovenski zavezi. Za kratko dobo je SLS skupno z opozicijsko skupino okoli kluba Straže in s Šolar-Gosarjevo opozicijo oblikovala Slovenski ljudski blok (SLB). Kmalu pa sta zastopnika SLS, Rudolf Smersu in prof. Mirko Bitenc, izstopila iz SLB, ker je Gosar sprejel predsedstvo nacionalnega komiteja, kar je bilo proti medskupinskemu dogovoru. Nato sta dr. Albin Šmajd za SLS in dr. Marjan Zajc za liberalno skupino dosegla sporazum, na podlagi katerega je bil oktobra 1944 ustanovljen Narodni odbor za Slovenijo.

Zastopniki SLS, ki so odšli v tujino z veliko mero upanja v urenščitev svojih političnih ciljev, so doživeli eno razočaranje za drugim in ob koncu vojne popoln poraz, iz katerega je bil odhod v politično emigracijo edina možna rešitev. Srbi niso pristali na demokratično reformo Jugoslavije in sprejetje ustavne ureditve, ki bi bila sprejemljiva tudi za Hrvate in Slovence. Ostali so na stališču vsiljene ustave z dobrohotno pripustitvijo pogovorov v osvobojeni domovini. Vsa leta delovanja jugoslovanske kraljevske vlade v Londonu zaradi take politične nepopustljivosti ni bil mogoč sporazum. Ta neuspeh je pokazal, da ni bilo nobene možnosti za doseg demokratične Jugoslavije, na katero bi mogla pristati večina vsakega od pridruženih narodov. In prav tak položaj se je nadaljeval v 45-letni dobi politične emigracije.

Politiki SLS so trdno upali, da bodo zavezniki Slovincem priznali pravico, da pridružijo vse slovensko narodno ozemlje matični domovini in da bi na ta način prvič v zgodovini lahko dosegli Zedinjeno Slovenijo. Vso vojno dobo so angleške in ameriške oblasti nasprotovale priznanju kakršnekoli obveznosti za zadovoljitev slovenskih ozemeljskih zahtev. Odločitev so prepuščale mirovni konferenci, kjer pa so bile med odločilnimi oblikovalci povojne Evrope. In končno, da je bila tragika še večja, je vojaško zavezništvo med Sovjetsko zvezo in zahodnimi zavezniki pod sovjetskim pritiskom vodilo do osnovnih političnih popuščanj in tudi do popuščanj glede ozemelj, ki so jih zahodni zavezniki brezskrbno odstopili komunističnemu bloku. Tako so sami pripomogli, da je bilo polovici evropskih prebivalcev odvzeto uživanje načel Atlantske listine.

Medtem ko zahodne demokracije niso imele nikakršnega namena širiti svoje državno ozemlje, je Sovjetska zveza zasedla vzhodni del Poljske, baltske države in del Finske. Zavezništva s Hitlerjevo Nemčijo ni prekinila Sovjetska zveza, ampak je to sodelovanje ustavila Nemčija, ko je napadla Sovjetsko zvezo. Tedaj se je Sovjetska zveza zatekla po pomoč k zahodnim silam, ki jih je dotlej skupaj z nacisti napadala kot imperialiste, kapitaliste in netilce vojn. Ko je bila Sovjetska zveza prisiljena k obrambi, je prek Kominterne ukazala vsem svojim satelitskim komunističnim strankam upor proti silam osi. Kot je Sovjetska zveza prej sklenila zavezništvo s Hitlerjevo Nemčijo v cilju

širjenja svojega lastnega državnega ozemlja in dodatnega vplivnega področja, je potem, ko se je prisilno znašla na strani zahodnih »imperialistov«, še bolj intenzivno zasledovala svoje ekspanzivne interese. Pri tem so ji pomagali komunistični gverilski oddelki v zasedenih državah in levičarski elementi, ki so sistematično obkrožali politične vrhove Velike Britanije in ZDA. Tako si je uspela ob koncu druge svetovne vojne podvreči Vzhodno Evropo in prek komunističnih strank prodirati v politično in socialno življenje zahodne Evrope.

Po koncu druge svetovne vojne so na Zahodu postopoma le uvideli, da Sovjetska zveza ni naklonjena sodelovanju, ampak si prizadeva za uničenje demokratičnih političnih ureditev. Začeli so braniti politično in gospodarsko svobodo, ki so jo komunisti v zasedenih predelih odpravili in jo ogrožali tudi v zahodnih državah. Medtem ko so komunisti v ZDA med drugo svetovno vojno spodbujali k večji proizvodnji, ki naj bi pomagala Sovjetski zvezi, so po drugi svetovni vojni skušali s stavkami oslabiti načrte Marshallovega programa za gospodarsko okrepitev zahodnoevropskih demokracij. Spoprijem teh dveh blokov, komunističnega in nekomunističnega, se je imenoval hladna vojna. Ta je trajala petinštirideset let, vse do gospodarskega zloma Sovjetske zveze, ki si je s porazom v Afganistanu pripravila svoj konec.

Nekak odmev na širitev hladne vojne je bilo povečano zanimanje zahodnih sil, predvsem Američanov, za zastopnike demokratičnih strank, ki so živeli v emigraciji. *Free Europe Committee* (FE) je bil ustanovljen leta 1949, formalno kot zasebna ustanova, dejansko pa le kot prikrita organizacija ameriškega zunanjega ministrstva. Sprva so imeli obsežen program, ki je bil v bistvu priprava emigrantskih ekip na raznih področjih javnega življenja za nastop v tedaj komunistično vladanih deželah, če bi prišlo do poloma obstoječih režimov. Zelo močno so razvili uredništva radijskih oddaj, ki so imela tudi svoje raziskovalne urade in so izdajala poročila v angleščini o razmerah v posameznih komunističnih državah. Raziskovalno delo je zajelo razna področja gospodarstva, kulture in politike v državah Vzhodne Evrope. Na teh projektih so delovali tudi Slovenci. Posebno je treba omeniti sodelovanje dveh vplivnih zastopnikov SLS Ivana Avseneka in dr. Joža Basaja. Večina izdelanih referatov je ostala v rokopisu, precej pa so jih tudi objavili. Poleg tega je FE izdal obširne monografije o komunističnih državah, ki ležijo med Nemčijo in Sovjetsko zvezo. FE je deloval tudi na t. i. svobodnih univerzah (München, Strasbourg). Zanimanje ameriške vlade za emigrantske politike in podpora FE emigrantskim projektom se je menjavala s spremembami v sestavi ameriške vlade, z njeno zunanjo politiko, z bolj ali manj sovražnim nastopanjem sovjetske in satelitskih vlad, z mednarodnimi dogovori.

Močno je na to razmerje vplivala deklaracija o miroljubnem sožitju dveh blokov (t. i. *Geneva spirit*).

Free Europe Committee je leta 1949 dal pobudo za organizacijo emigrantskih političnih skupin in nudil finančno podporo tako pomembnim politikom osebno kakor tudi priznanim političnim organizacijam. In še isto leto so v Washingtonu ustanovili zvezo srednjeevropskih kmečkih strank v emigraciji, ki so se ji pridružili Hrvati in Srbi. Krek in Kuhar sta se v Londonu med vojno seznanila s Karlom Popielom, članom poljske begunske vlade. Bil je eden od voditeljev poljske krščanske delavske stranke. Popiel se je dogovoril s Krekom, da bi ustanovili podobno zvezo krščansko demokratičnih strank držav Vzhodne Evrope. Po razgovorih z zainteresiranimi predstavniki strank so jo organizirali julija 1950 v New Yorku pod imenom CDU-CE (*Christian Democratic Union of Central Europe*). Združevala je stranke šestih držav, in sicer Češkoslovaške, Jugoslavije, Latvije, Litve, Madžarske in Poljske. Za sprejem članic sta veljali dve osnovni načeli: članice predstavljajo države in ne narodnosti. Poleg tega so bile lahko sprejete le tiste stranke, ki so delovale v svojih državah že pred vojno. In tako je SLS predstavljala Jugoslavijo. Pripomniti je treba, da je mednarodna kmečka zveza v primerjavi s krščansko demokrasko zvezo dovoljevala načelo narodnosti in sta tako lahko bili zastopani v njej hrvaška in srbska kmečka stranka. Vsa ta gibanja so bila finančno odvisna od FE. FE je sponzoriral tudi nekakšen emigrantski parlament ACEN (*Assembly of Captive East-European Nations*). V primerjavi z drugimi dejavnostmi, ki jih je sponzoriral FE, v ta parlament *Free Europe Committee* ni dovolil vstopa politikom iz Jugoslavije, ampak samo tistim predstavnikom držav, ki so spadali pod sovjetski vpliv.

Kmalu po svojem začetku je CDUCE imela dva kongresa v New Yorku. Posebno pomemben je bil prvi od 13. do 15. marca 1953, ko se je zveza predstavila mednarodni publiki in sponzor FE je bil finančno dokaj širokogruden. Tudi za SLS je imel kongres velik pomen, ker se ga je udeležilo 15 slovenskih delegatov. Pozneje je zanimivost teh emigrantskih organizacij in načrtovanih kongresov padala, saj so morali zgolj ponavljati svoj program o nasprotovanju komunizmu in o upanju na njegov skorajšnji propad. Drugi kongres je bil dve leti za prvim, glede na prisotno publiko še vedno obširen, toda vsebinsko manj zanimiv. Prvima dvema je sledilo še nekaj kongresov, toda vsi ti so bili »notranji«, organizacijski in ne več za številčne delegacije in za goste, kot sta bila začetna dva.

Ko je bila nevarnost, da bo FE še znatneje zmanjševal finančne prispevke, je CDUCE skušala svojo koristnost predstaviti FE s tem, da je pomagala organizirati krščanske demokratične stranke v Latinski Ameriki. Prvi večji uspeh na tem področju je bila organizacija

kongresa v Santiagu de Chile, na katerem je decembra 1955 nastopila oživiljena *Organización Democratica Cristiana de America* (OD-CA). CDUCE je nudila tehnično pomoč pri sestavi programa novega inštituta v Caracasu za šolanje mladih političnih delavcev v krščanskodemokratskih strankah. Vzporedno s političnim delovanjem so zastopniki CDUCE delovali tudi pri organizaciji krščanskega delavskega gibanja v Latinski Ameriki. Na tem področju se je še posebno udejstvoval dr. Ludvik Puš.

Vse to sodelovanje v mednarodnem svetu je bilo za stranko pomembno predvsem zato, ker je s tem ohranjala svojo navzočnost in vidnost v javnosti. Njeni zastopniki so na sejah in mednarodnih zborovanjih opozarjali zahodne države, da je Evropa razdeljena in da je je polovica za železno zaveso. Zato morajo zahodni politiki skrbeti za združitev celotne Evrope, ki bo šele prinesla večjo varnost in gospodarski napredek. Slovenski tisk v tujini je vsak nastop SLS v svetu skrbno zabeležil in tako potrdil upravičenost in pomembnost političnega delovanja v emigraciji.

Zanimivost in koristnost krovne organizacije CDUCE v očeh finančnega sponzorja pa je seveda nihala v funkcionalni povezanosti z zunanjo politiko ZDA in drugih zahodnih držav. Hladna vojna se je včasih malo pogrela, nato pa se spet ohladila v upanju na mirno sožitje demokratičnega in totalitarnega bloka. Sprva so zahodnjaki nekoliko upali na zgodnji propad komunističnega sistema in imeli emigrantske politike za vir informacij in pa za morebitne člane ekipe po propadu komunizma. Toda ti predvojni politiki so se starali in umirali in z njimi je zamirala misel političnih ekip v senci. Obenem pa je postajalo jasno, da komunizem ne bo še tako hitro odmril. Vse to je zmanjševalo zanimanje za emigrantske politične formacije. Formalno, na papirju, so živele do propada komunizma v Evropi, delovale pa so le do srede šestdesetih let.

Veliko je bilo mednarodnih kongresov krščanskodemokratskih strank v Severni in v Južni Ameriki in tudi v Evropi. Slovenci so bili zastopani kar na vseh. Slovenski zastopniki, ki so se udeležili teh kongresov, so bili bolj ali manj vedno isti. Za vse morebitne delegate je bil problem čas in denar za potovanje. Poleg Kreka je treba omeniti Miloša Stareta, Rudolfa Smersuja in dr. Franca Bajleca ter mlade delegate Ašiča, Debeljaka in Fajdiga, ki so nastopali v imenu SLS na kongresih v Južni Ameriki. Na kongresih, ki so bili v Evropi, so SLS zastopali Nace Čretnik, dr. Stanko Mikolič, Janez Černetič, dr. Peter Klopčič in še nekaj drugih. Največ referatov na teh kongresih je imel Nace Čretnik, ki si je ustvaril ob kongresnih zasedanjih prav odlične zveze s politiki, predvsem s francoskimi, ker je pač živel v Parizu. Nekateri kongresi so bili celinski, nekaj pa je bilo svetovnih.

Prva svetovna konferenca krščanskodemokratskih strank (članic mednarodnih zvez ODCA, NEI in CDUCE) je bila 1956 v Parizu. Udeležilo se je 33 strank, med njimi tudi SLS. Kreku so izkazali priznanje za njegovo delo v preteklosti s tem, da so ga določili za slavnostnega govornika na zaključnem banketu. Te svetovne konference so nadaljevali v naslednjih letih. NEI (*Nouvelles Équipes Internationales*) se je spremenila v UEDC (*Union Européenne des Démocrates Chrétiens*), ko so ustanovili še organizacijo strankinih podmladkov UEJDC (*Union Européenne des Jeunes Démocrates Chrétiens*).

SLS se je postopoma organizirala v tujini pod vodstvom dr. Miha Kreka. Sprva so morali biti zelo previdni, ker je angleško vodstvo begunskih taborišč prepovedalo vsako organizirano politično delovanje. Ljudje pa so bili že navajeni na ilegalno delo; zato so se pogovori, načrti in akcije v ozkem krogu nadaljevali. Ko so begunci prišli v države, kjer so se naselili, so se nekateri sprva bali začeti s političnim delom, ker so mislili, da bi jim tako delovanje škodilo pri pridobitvi državljanstva. Ko so ugotovili, da ni tako, je ta pomembna ovira odpadla. Po naselitvi v novih državah je vsak naseljenec imel svoje težave pri iskanju zaposlitve in stanovanja, pri tem pa stranka ni imela nobene vloge. Posledica je bila, da so prenekateri bivši člani tedaj podvomili v smiselnost nadaljevanja s strankino organizacijo v emigraciji.

Možnost strankinega pristopa novim mednarodnim organizacijam je omajala to negativno stališče. Ta nova, zunanja spodbuda je dala oporo tistim, ki so zatrjevali, da je stranka v tujini zelo potrebna, ker ima važno funkcijo predstavljati Slovenijo in Slovence ter braniti slovenske narodne interese, kjer koli se ponudi priložnost.

Slovenci, ki so se izselili v Argentino, so se takoj oprijeli dela za postavitev cele družbene strukture v svoji narodni skupnosti. V tej skrbi za skupno delo je že leta 1948 tamkajšnja organizacija SLS začela z organiziranim delom. Emigracija v ZDA se je polno razvila šele leta 1950 in nadaljevala naslednji dve leti. Tam je strankina organizacija v primerjavi z Argentino zakasnila. Celotno strankino delo v emigraciji je zaživelo šele, ko je januarja 1952 dr. Puš prišel v New York, kjer mu je dr. Krek priskrbel službo v uradu novonastale mednarodne zveze CDUCE. Že 15. aprila 1952 je razposlal prvi oklic in pozval znane strankine člane in simpatizerje k ustanovitvi poverjeništev, krajevnih edinic in k vpisovanju članov v stranko. V New Yorku je v naglici pomagal ustanoviti začasni strankin izvršni odbor v sestavi Miha Krek, Ludvik Puš, Joža Basaj, Tone Babnik, Valentin Kalan, Janez Kervina, Branko Bezjak, Jakob Toni in Milka Goričan. Do začetka avgusta 1952 so bile formalno ustanovljene krajevne skupine v Clevelandu, Chicagu, New Yorku, Evelethu, Torontu in v Buenos

Airesu. Puš je tudi objavil osnutek strankinega programa, izdelanega na osnovi predvojnega z upoštevanjem sprememb, ki so jih vnesli v Rimu leta 1946. Januarja 1953 je izšla prva številka *Domoljuba*, glasila slovenske krščanske demokracije.

Med prvim kongresom CDUCE je bil 14. marca 1953 v New Yorku sestanek strankinih delegatov. Dr. Krek je ob tej priložnosti pojasnil delovanje stranke, delovanje Narodnega odbora za Slovenijo (NO, NOS), stike z drugimi narodi Jugoslavije in mednarodne strankine povezave. Razpravljali so o novem strankinem programu. Glede slovenske države so bili zborovalci mnenja, naj se v program vstavi formulacija, ki bo zagotovila narodu svobodno odločitev o svoji državi in o njeni povezanosti z narodnimi državami na slovanskem jugu. »Lastna državnost je ideal, ki se bo stranka zanj borila, a program naj se ne veže na eno samo rešitev.«

Na zborovanju je bilo odločeno, naj se končni predlog besedila programa objavi v *Domoljubu* in krajevne edinice povabijo, da v določenem roku sporoče strankinemu tajniku svoje pripombe. Na seji zaupnikov stranke 23. aprila 1954 v New Yorku je bil program sprejet.

V stranki sami je bila kar nekaj časa debata, ali naj vodstvo stranke ostane v rokah ljudi, ki so imeli funkcijo že v predvojni dobi ali pa naj se izvolijo novi predstavniki. Sprožilo se je vprašanje kontinuitete in o tem so razpravljali na sestankih po podružnicah. Odločiti so morali, ali naj stranka nadaljuje svoje predvojno delo ali pa naj nastopa kot emigrantska stranka. Velika večina zaupnikov je bila za načelo kontinuitete, ker so hitro razumeli, da je imelo delovanje stranke smisel le ob sprejetju tega načela.

Pravilnik stranke je izviral iz dobe ob koncu prve svetovne vojne, z dne 15. decembra 1919. Služil je za podlago, toda več stvari je bilo treba preurediti za uporabo politične organizacije, ki se je znašla v tujini, kjer so bili ne samo člani, ampak tudi predstavniki vodstva ozemeljsko razkropljeni. Nov pravilnik je bil izdelan na podlagi načela kontinuitete, ki je pač prevladalo. Na volitvah so nastopili tudi stari strankini funkcionarji in so bili tudi vsi izvoljeni. Načrt novega pravilnika je bil objavljen v *Domoljubu* januarja 1956 in dan v debato članom. Končno so bile krajevne edinice obveščene z okrožnico 27. septembra 1956, da sta nova pravilnika (strankin in krajši za mladinske odseke) s tistim dnem stopila v veljavo.

Takoj nato so začeli pripravljati prve volitve v tujini. Najprej so morali sestaviti seznam članov. V začetku 1959 je bilo v SLS vpisanih 1205 oseb. Ker je bilo v pravilniku določeno, da na vsakih začetih 15 članov pride po en zaupnik, je bilo treba izvoliti 85 zaupnikov. Svojo zaupniško funkcijo je s seboj v tujino prineslo 24 strankinih članov in na novo je bilo treba izvoliti 61 zaupnikov. Zaupniki so bili po-

razdeljeni takole: Argentina 62, Cleveland 13, Toronto 3, New York 2, London 2, Chicago 1, Rim 1, Spittal 1. Tajnik je razpisal 10. maja 1960 volitve načelstva: načelnika, dva podnačelnika, glavnega tajnika, blagajnika, 20 članov načelstva in tri člane razsodišča. Volili so le strankini zaupniki. V načelstvo stranke so bili izvoljeni Miha Krek, Miloš Stare, Franjo Sekolec, Ludvik Puš in Jože Melaher. V izvršni odbor (eksekutiva) so poleg petih članov načelstva izvolili še štiri člane, in sicer Ivana Avseneka, Toneta Babnika, Petra Markeša in Petra Remca ter štiri namestnike – Joža Basaja, Simona Kregarja, Avgusta Novaka in Ivanko Puc.

Sredi 1965 so začeli s pripravami za nove volitve, ki so bile izpeljane dve leti pozneje. Voljenih kandidatov je bilo 64, stalnih (doma izvoljenih) 14, skupno 78 zaupnikov. Spremenili so tudi poslovnik, vpeljali neke vrste federalizacijo, z uvedbo samostojnih delovnih področij, katerih vsako je obsegalo eno državo ali eno celino, kjer so živele večje skupine političnih emigrantov. Volitve načelstva in razsodišča so bile v maju 1968, ko so izvolili načelnika (Krek), pet podnačelnikov (Puš – mednarodno zastopstvo, Antolin – ZDA, Markeš – Kanada, Fajdiga – Južna Amerika, Sekolec – Evropa), glavni tajnik pa je postal M. Stare.

Naslednje leto, 1969, je umrl dr. Miha Krek. Njegovi dve funkciji, namreč načelnika SLS in predsednika NO, je prevzel po izvolitvi Miloš Stare. Po Staretovi smrti leta 1984 je dr. Marko Kremžar prevzel načelstvo SLS in Smersu predsedstvo NOS.

Slovenci so že leta 1953 zaprosili tudi za članstvo pri evropski zvezi krščanskodemokratskih strank *Nouvelles Équipes Internationales* (NEI). Ob tej priložnosti je tajnik NEI Robert Bichet zahteval kratek pregled strankinega delovanja in sestavo vodstva. Morali so na hitro sestaviti poročilo in navesti zastopnike stranke v emigraciji ter strankin program. Francoski prevod strankinega programa iz leta 1919 je oskrbel dr. Kuhar. Članstvo pri tej evropski organizaciji je zahtevalo članarino, ki so jo krili iz fondov FE, deloma pa iz lastnih žepov.

Strankini cilji so bili osredotočeni v osvoboditev domovine. To so skušali doseči v sodelovanju z osvobodilnimi gibanji drugih narodov, z informiranjem državljanov in vlad v zahodnem svetu o trpljenju ljudi pod totalitarnimi režimi, s spodbujanjem k odločnejši protikomunistični politiki in za uveljavljanje človekovih pravic v vsej Evropi. Notranje delo stranke se je tikalo teoretičnega oblikovanja ureditve v osvobojeni domovini, negovanja stikov z domovino in stalne skrbi za tisk in propagando.

Med posebne zunanje strankine akcije lahko štejemo spomenice za ohranitev Trsta kot Svobodnega ozemlja, za slovensko šolstvo v Italiji in za zavarovanje položaja slovenske manjšine v Avstriji. Pre-

ko CDUCE je SLS sodelovala pri razpravi o prisilnem delu, ki je bila tedaj na programu organizacije Združenih narodov, njenega *Ad Hoc Committee on Forced Labor*. CDUCE je izdelal obširni memorandum in ga izročil odboru ZN, ki jo je s svojim poročilom razdelil delegatom pri ZN in razposlal po svobodnem svetu (28. maja 1952). Dr. Puš je oskrbel za obširno poročilo o prisilnem delu v Jugoslaviji, s posebnim poudarkom na razmerah v Sloveniji.

Narodni odbor za Slovenijo, ki je bil ustanovljen oktobra 1944 pod predsedstvom dr. Basaja, je na svoji seji oktobra 1945 v Rimu izvolil dr. Kreka za predsednika. Takoj za zasedanjem NO je zasedalo vodstvo SLS. Tedaj sta stranka in NO imela pred seboj le skrb za begunce, kako urediti pot v emigracijo. S Krekom na čelu so iskali zveze s politiki raznih imigracijskih držav in s podpornimi organizacijami IRO, UNRRA in NCWC. Pozneje je bilo delo NO omejeno na zastopanje Slovencev, kjer koli je to bilo sploh možno, in na objavljanje protestnih, spodbudnih, nikogar zavezujočih spomenic. Več od tega pa moralna opozicija pač ne zmore.

Strankino življenje in delovanje v tujini je popestril tudi nastop oporečnikov, če jih tako imenujem. Kritizirali so stranko in njene voditelje. S tem so dosegli, da je stranka ostala dejavna, če že ne zaradi drugega, pa zato, ker se je morala braniti pred napadi. Najbolj vidni oporečniki in znani v slovenski družbi so bili Žebot, Jurčec in Javornik. Ti trije so leta 1943 v Ljubljani napisali in izdali Slovensko izjavo, v kateri so se opredelili za slovensko državo, a vseeno obdržali jugoslovanski okvir. Jurčec in Javornik sta se v emigraciji ločila od Žebota in ga ostro napadala, predvsem zaradi njegovega obiska v Ljubljani in zagovarjanja kontinuitete Jugoslavije. Javornik in Jurčec nista bila popolnoma istega mnenja, toda javno med njima ni prišlo do nesoglasja. Oster kritik strankinega vodstva v predvojni Jugoslaviji in v emigraciji je bil rimski kanonik France Dolinar, ki pa v javnosti ni nastopal, ampak je svoje poglede s precejšnjo besedno ostrino pojasnjeval v pismih svojim prijateljem. Še iz njegovih dijaških let je izviralo njegovo neomajno zastopanje ideje slovenske države.

Vsi trije glavni oporečniki so si bili edini v tem, da so dosledno nasprotovali jugoslovanskemu programu SLS in celotni strukturi stranke. Nasprotovali so tudi sestavi vodstva stranke, ker je bilo oblikovano v okviru jugoslovanske politike in je bilo torej pod vplivom Beograda. Vodstvu stranke so očitali, da je branilo Jugoslavijo, ne pa slovenske interese. Pri blejskem sporazumu so Hrvati, ki so bili tedaj v opoziciji, dobili svojo banovino, Slovenci, ki so bili tedaj v vladi, pa nič. Ruda Jurčec je to komentiral s temle stavkom: »Tudi pri blejskem sporazumu je bil Korošček delež odločilen, usmerjen v krepitev države tik pred izbruhom druge svetovne vojne, toda Slovenci smo takrat

ostali pred vrati s tolažbo o legendi hlapca Jerneja, ki naj kar išče svoje pravice« (Slovenstvo kot mednarodni problem, Glas SKA XV/6, 1968). Oporečniki niso ustvarili nove politične stranke, ne doma v ilegali niti ne v tujini v času emigracije.

Žebot je leta 1946 začel z akcijskim odborom za slovensko državo, ki pa se ni predstavil kot nova politična stranka, ampak le kot gibanje, ki se je pozneje, ko so se pristaši te nove smeri naselili v ZDA in v Kanadi, preimenovalo v Slovensko državno gibanje. Žebot je skušal razvrednotiti pomen emigrantske SLS, rekoč, da je stranka prenehala leta 1929 in je torej v emigraciji nastala nova stranka brez kontinuitete. Temu stališču je Krek ugovarjal, ko je poudaril, da je ob »državnem prevratu 27. marca 1941 bil tudi zunanji okvir stranke spet obnovljen in vzpostavljen. Simovićevo vlado so sestavili zastopniki Demokratske, Hrvatske seljačke, SLS, Srbske radikalne in Srbske zemljeradničke stranke. To je bilo javljeno in objavljeno.« (Slovenija 1950, št. 2 – Dr. M. K., Slovenska ljudska stranka) To razlago je Krek posredoval domači in tuji javnosti. Oboji so jo sprejeli in zato Žebot s svojim stališčem ni uspel prepričati predstavnikov *Free Europe* in ne CDUCE, ko je pri obeh ustanovah skušal doseči mesto zase in za svoje gibanje. Ostalo pa mu je propagandno delo med slovenskimi emigranti s pomočjo časopisov Slovenska država, Slovenska pot in Smer v slovensko državo.

Jurčec je svoje poglede razlagal in zagovarjal v *Glasu SKA* navkljub ugovarjanju sodelavcev in bralcev. Ko pa se je spor v Slovenski kulturni akciji (SKA) povečal do razkola v letu 1968, je začel s svojim časopisom *Sij slovenske svobode*. Javornik je svoje članke pošiljal v razne liste, kjer so jih pač bili voljni sprejeti. Uporabljal je psevdonime (Lektor, P. Klepec itd.). Vsi trije so se v emigraciji razšli in od časa do časa se je razvilo kar ostro nasprotovanje. Vsakdo od njih je bil pripravljen biti voditelj neke skupine, ne pa postati discipliniran član kakršne koli organizacije. Za vse tri je treba reči, da so bili izredno močne osebnosti, ki so svoje osti zapičili v svoje resnične ali morda celo namišljene politične nasprotnike.

Sprva je Krek razlagal, da je edino, kar politiki v emigraciji lahko delajo, boriti se za osvoboditev domovine. Potem pa naj bi ljudje doma sami odločili, kakšno vlado si želijo. Bil je proti vsakršnim načrtom za politično bodočnost slovenskega naroda. Tako si je hotel zavarovati nekakšno nevtralnost glede na daljnoročni narodni program, kar za političnega predstavnika ni bila ravno spodbudna odločitev. »Politična emigracija ima smisel samo tako dolgo, dokler daje potrdilo, da naš narod nikdar ni prostovoljno sprejel komunizma in njegove oblasti, in dokler se trudi, da svojemu narodu skrajša dneve in leta suženjstva« (Krek v govoru na 'svetonikolski slavi' Združenja borcev Draža

Mihajlović v Clevelandu 18. decembra 1960, *Glas kanadskih Srba* 5. januarja 1961). Sčasoma pa je uvidel, da je treba najti neki program vsaj za prehodno dobo, ki naj bi omogočila vsem ljudem v Jugoslaviji, da se svobodno odločijo za tisto politično različico, ki se zdi najboljša. V tem pogledu pa je moral hočeš nočeš pomisliti na potrebo skupnega nastopa vseh narodov v Jugoslaviji. Iz tega prepričanja je nastala Slovenska izjava, ki so jo potem poimenovali Slovenska formula.

Sodelovanje med Slovenci in drugimi jugoslovanskimi politikami je bilo oteženo, ker niti Hrvati niti Srbi niso imeli svojega skupnega narodnega predstavnštva. Slovenci so imeli svoj Narodni odbor, Hrvati pa so imeli vsaj Mačka, najpomembnejšega pred- in povojnega hrvaškega politika, ki je vedel, kaj hoče, in je to tudi povedal, kot se je izrazil F. Kremžar. »Srbi pa nimajo nobenega moža, ki bi imel toliko avtoritete, da bi Slovenci in Hrvati lahko govorili in sklepali z njim kot z zastopnikom srbskega naroda ...« (Kremžar Gabrovšku iz Rima 21. decembra 1945).

Dr. Krek je imel zelo dobre stike z dr. Mačkom (ta je umrl leta 1964). Od leta 1947, ko sta se spet znašla v ZDA, sta se dogovarjala o vseh važnejših stvareh, ki so zadevale Jugoslavijo. Slabši so bili stiki s Srbi, ker pri njih ni našel nobenega resnega sogovornika o novi Jugoslaviji, ki naj bi bila sprejemljiva za vse narode.

Ker ni bilo upanja na kakšen sporazum med predstavniki Slovencev, Hrvatov in Srbov, so Slovenci sami oblikovali tako imenovano Slovensko formulo, ki so jo začeli oblikovati 1958 in ki jo je predstavil in podpiral socialist dr. Celestin Jelenc. Bistvo tega slovenskega programa, ki naj bi začrtal prehodno dobo, ne pa končno ureditev Jugoslavije, je bilo v treh točkah.

Ob spomину na 40-letnico NO so izdali 29. oktobra 1958 posebno izjavo, ki je vsebinsko predhodnica Slovenske formule: v prehodni dobi naj se sprejme tedanja ozemeljska delitev v šest republik z republiškimi pristojnostmi, kakršne so bile priznane hrvaški banovini v sporazumu leta 1939. Sprejeti je treba določbe deklaracije Združenih narodov o človeških pravicah z dne 10. decembra 1948 in priznati narodom Jugoslavije, da svobodno volijo svoje parlamente in vlade in »enakopravno sklepajo o novih skupnih ustanovah in organih«.

Ta začetni predlog Slovenske formule so člani Narodnega odbora za Slovenijo spreminjali in mu dodajali nove točke, vse dokler je niso za veliko noč 1960 predstavili Slovincem in drugim političnim predstavnikom iz Jugoslavije kot Slovensko formulo.

V pripombi k Slovenski formuli je dr. Krek zapisal, da te formule »nočemo nikomur vsiljevati, nimamo namena, da bi jo svetovali Srbom in Hrvatom. Tudi posredniki ne moremo biti. Oni sami morajo iskati pot iz sedanje zmede in težave.«

Ta skromna izjava je, kot vsaka politična, naletela na različne odmeve. Pri nekaterih je dosegla pritrjevanje, pri drugih pa razne stopnje odklanjanja. Kakor koli že, izzvala je, vsaj v majhnem krogu, debato, kako rešiti Jugoslavijo in zagotoviti njenim narodom osebno in politično svobodo, ko bo propadel komunistični režim.

Pobudo je prevzel Vane Ivanović, po očetu Hrvat, po materi Srb, ki pa je večino svojega življenja – tudi šolska leta – preživel v Angliji. Bil je premožen lastnik paroplovne družbe v Londonu. Po dolgih dogovarjanjih je uspel aprila 1963 v londonskem predmestju Stansted v podeželski vili, ki jo je za to priložnost najel pri grofu Besborouškem, sklicati konferenco zastopnikov jugoslovanskih narodov. Bil je pod vplivom Božidarja Vlajića, ki je kot emigrant živel v Londonu in ki je imel krog mladih Srbov, med njimi Ivanovića, in jim razlagal svoje politične poglede. Vlajić je bil eden redkih srbskih politikov, ki je priznal narodno samostojnost Makedoncev.

Tema in naslov konference je bila Demokratična alternativa, program opozicije komunistični Jugoslaviji. Politiki, ki so bili povabljeni k sodelovanju, niso predstavljali strank, ampak zgolj sami sebe. Seja je trajala štiri dni. Ob koncu so pripravili Načrt predloga za demokratično alternativo. Od Slovencev so konferenci prisostvovali dr. Miha Krek, prof. Franjo Sekolec in duhovnik Nace Čretnik. Hrvaško stran so zastopali dr. Branko Pešelj, inž. Predavec in dr. Ilija Jukić, vsi člani Hrvaške kmečke stranke (HSS). Medtem ko so imeli Slovenci in Hrvati zelo reprezentativni ekipi, je bila srbska dokaj šibka. Daleč najpomembnejši zastopnik srbskega vidika je bil Božidar Vlajić, odvetnik in bivši glavni tajnik Srbske demokratske stranke. Poleg njega so nastopili še Dušan V. Popović, šolski nadzornik, član Srbske radikalne stranke, major Miodrag Đorđević in Desimir Tosić, urednik lista *Naša reč*, glasila srbske demokratske mladine v emigraciji. Prireditelj in gostitelj Vane Ivanović je nastopal kot edini Jugoslovan. Ivanović je zbral in v letih 1967 in 1972 izdal dva zvezka pripomb raznih jugoslovanskih avtorjev k svojemu načrtu *Demokratska Jugoslavija, diskusija o jednom nacrtu*.

Delovanje na časopisnem področju je bilo vso dobo emigracije živahno. Začelo se je takoj maja na Koroškem, ko je NO začel izdajati list *Demokratična Slovenija* v uredništvu Ruda Jurčeca. Glavni taboriščni listi v Avstriji in v Italiji so bili naklonjeni stranki, Narodnemu odboru in voditelju obeh, dr. Mihi Kreku. Morali pa so biti v načelu nepolitični, vendar so znali svoje prepričanje tako posredovati bralcem, da so sporočila dobro razumeli. To je šlo do pomladi 1947, ko so na pritisk jugoslovanske vojaške misije Angleži ustavili slovenski taboriščni tisk v Avstriji. Tedaj se je začelo izseljevanje posameznikov, predvsem v Argentino. In tam je januarja 1948 že začela izhajati

Svobodna Slovenija. Formalno list ni bil strankin list, dejansko pa, saj je bil v rokah strankinih vodilnih ljudi, Miloša Stareta in Ruda Jurčeca. Urednik ni želel, da bi se list na kakršenkoli način identificiral s SLS, čeprav jo je podpiral, kolikor je mogel. V Münchnu je izšlo leta 1949 deset številčk lista *Slovenija*, ki je prenehal izhajati z odhodom urednika prof. Vinka Lipovca v ZDA. List je bil sicer koalicijskega značaja, v sodelovanju z Glušičevo skupino, vendar je previdno vozil po poti, ki nikakor ni bila n asprotna načelom SLS.

V Clevelandu je izhajal dnevnik *Ameriška domovina*. Njen lastnik je bil Jakob Debevec, Škerbčev rojak, dober prijatelj Kreka in Gabrovška. Z njim sta se dr. Miha Krek in Vinko Lipovec dogovorila, da bo *Ameriška domovina* izdajala brezplačno prilogo *Slovenija*. List je začel izhajati leta 1950 kot *Glasiło slovenske katoliške skupnosti* in je imel 24 številčk. Ker je bilo nekaj ugovorov temu podnaslovu, so ga 30. marca 1953 spremenili v *Glasiło Slovenske krščanske demokracije*. Dve leti po ustanovitvi lista je lastnik *Ameriške domovine* nenadoma umrl (6. marca 1952 v Clevelandu) in začele so se težave, ker vdova pač ni bila naklonjena brezplačnemu izdajanju priloge. Izdajanje lista je šepalo tja do 1967, ko je izšla zadnja številčka. Na Krekov nasvet in z njegovim prizadevanjem so skušali premagati te težave z izdajanjem razmnoženega lista *Med prijatelji*, ki je izhajal v letih 1961–1964. Tudi s tem listom niso uspeli. Prvo leto (1961) je izšlo dvanajst številčk, drugo leto (1962) osem, tretje dve in četrto (1964) ena sama številčka. Po Krekovi smrti so izdali leta 1970 eno in leta 1971 dve številčki. Dr. Puš je izdajal strankino glasilo *Domoljub* v letih 1953–1968, ko je bil glavni tajnik stranke. *Ameriška domovina* je bila načeloma politično nevtralna, toda pod uredništvom Vinka Lipovca je objavljala stranki naklonjene članke in urednik sam je obvestil glavne sodelavce *Slovenije*, da bo po prenehanju lista sprejemal članke in jih objavljajl v *Ameriški domovini*.

Free Europe Committee je izdajal razmnožene liste v raznih srednjeevropskih jezikih. Izdajanje teh listov za narode Jugoslavije je bilo zaupano dr. Kreku. Slovensko izdajo *Slovenian Report on Yugoslavia/Pregled* sta urejala dr. Alojzij Kuhar in dr. Valentin Kalan. Izhajala je v letih 1950–1957, vse dokler niso uknili vseh narodnih izdaj in se namesto njih osredotočili na enotno izdajo v angleščini *News from behind the Iron Curtain*, ki je pozneje nadaljevala pod imenom *Problems of Communism*. Slovenski *Pregled* in vsi drugi nacionalni listi niso smeli objavljati nič drugega kot ponatise iz drugih listov, torej brez komentarjev. Toda kaj so ponatislili in ob kateri priložnosti, je bilo odvisno od urednikov in dr. Kuhar je znal dobro izkoristiti vsako trohico uredniške svobode.

Novoustanovljena CDUCE je začela junija 1951 izdajati svoje

glasilo pod imenom *Christian Democratic News Service* v obliki razmnoženine, ki je postala tiskano glasilo *Christian Democratic Review*. Do junija 1961 je izšlo 129 števil, ko je list prenehal izhajati. Pri listu je bil posebno dejaven dr. Puš, ker je bil pač glasilo zveze, pri kateri je bil zaposlen. Prav tako je bil dejaven pri glasilu za špansko govoreče pristaše krščanske demokracije v Južni Ameriki, ki so ga izdajali v New Yorku. List je začel izhajati avgusta 1953 pod naslovom *Información democrática cristiana*, ki so ga spremenili v *Mensaje democrata cristiano*. Do junija 1964, ko je list zaradi finančnih razlogov moral prenehati izhajati, je izšlo 94 števil.

Mladinska sekcija UEJDC je v Parizu izdajala list *Nouvel Horizon* (1955–1960), ki ga je nekaj časa urejal Slovenec Nace Čretnik.

Treba je omeniti še list *Družabna pravda*. Ta sicer ni bil strankino glasilo, ampak glasilo slovenskega krščanskega delavskega gibanja, povezano s SLS. To sodelovanje s SLS ni nič izrednega, ampak le primer zahodnoevropskih razmer, kjer so sindikati povezani z ideološko sorodnimi političnimi strankami. *Družabna pravda* je začela izhajati avgusta 1946 v Rimu in do konca leta 1947 je tam izšlo 28 števil. Gibanje je list izdajalo naprej v Buenos Airesu v letih 1950–1973. V celoti je izšlo 170 števil.

Puš je popolnoma sam izdal 24 števil lista *Christian Labor Information Service* od marca 1953 do aprila 1955, ko je moral ustaviti list na opomin vodstva *Free Europe*. List je bil glasilo CEFCTU (*Central European Federation of Christian Trade Unions*). Privarčeval je denarna sredstva, ki jih je CDUCE dobivala od FE, in s temi sredstvi financiral mednarodno delavsko organizacijo, ki pa ni dobila nobene podpore, ne moralne ne denarne. Ameriško delavsko gibanje je bilo nasprotno ideološko usmerjenim delavskim zvezam. To je bilo tudi stališče FE. Zato je Puš moral prenehati z izdajanjem lista in tudi organizacija CEFCTU je prenehala delovati.

Puš kot tajnik stranke je izdal 14 števil strankinega internega glasila (razmnoženina) *Domoljub* (jan. 1953 – okt. 1968), s podnaslovom *Vestnik SLS*. V Londonu je prof. Sekolec izdajal list *Pismo* kot obvestila Slovenske pisarne (št. 1–28, jan. 1958 – avg. 1965). Ni bilo glasilo stranke, dejansko pa je bilo v uredništvu aktivnega strankinega funkcionarja in je bilo naklonjeno strankinemu programu in delu. Bivši poslanec Škulj je v Argentini izdajal list *Slovenska beseda* (1949/50–1958), ki je izhajal do Škuljeve smrti. Škulju je pri tem močno pomagal Rudolf Smersu, eden glavnih stebrov SLS v emigraciji. Dejansko je bil list naklonjen SLS.

SUMMARY

**Slovenian People's Party
(Slovenska ljudska stranka) 1941–1990**

Immediately after the Belgrade putsch by politically dissatisfied Serbian military men, leaders of the Slovenian People's Party (Slovenska ljudska stranka=SLS) met in Ljubljana to plan the party's activity during the forthcoming period of foreign occupation. At that time it was decided that four party members, Dr. Miha Krek, Franc Snoj, Msgr. Franc Gabrovsek and Dr. Alojzij Kuhar would join the Yugoslav Government into exile.

The Slovenian national territory was partitioned into three different occupation areas: German, Italian and Hungarian. Slovenians were violently persecuted; many were condemned to forced labor, executed as hostages or sent to concentration camps. At the same time, communists under Moscow's order began a very violent and murderous revolution to eliminate all active and potential opponents.

SLS representatives abroad received support from the Free Europe Committee, an American institution to help political leaders from behind the Iron Curtain, which enabled them to continue political activities in an international forum. In 1950 SLS was one of the founding members of the newly created Christian democratic Union of Central Europe.

SLS organized political clubs in various Slovenian communities abroad, such as New York, Cleveland, Chicago, and Buenos Aires. Newspapers supporting the SLS platform, such as *Domoljub*, *Slovenija*, *Svobodna Slovenija*, *Ameriška domovina* performed an important function in maintaining ideological and organizational unity of SLS sympathizers across the world.

The Slovenian national Council (Slovenski narodni odbor), which throughout the years of emigration represented Slovenians in international political forums, was composed of three parties SLS, Slovenian Democratic Party and the Socialist party of Yugoslavia; by mutual agreement the chairman of SLS would also always be president of the Council.

During all of its years in exile, the SLS leadership upheld the idea of some form of Slovenia's political association with other South Slavic national groups. A faction within SLS opposed this idea and advocated

Slovenian national state, separated from Yugoslavia. This group published periodicals such as *Slovenska država*, *Smer v slovensko državo* and *Slovenska pot*.